

ОСИЁ МАМЛАКАТЛАРИНИНГ НУФУЗДАН Фойдаланиб пора олиш учун ЖАВОБГАРЛИКНИ БЕЛГИЛАШ ТАЖРИБАСИ

Бобохонов Даврон Бахриддинович

Тадқиқотчи

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17498966>

ARTICLE INFO

Received: 27th October 2025
Accepted: 29th October 2025
Published: 31st October 2025

KEYWORDS

Нуфуздан фойдаланиб пора олиш, коррупция, жиноий жавобгарлик, *Осиё давлатлари, БМТ Коррупцияга қарши конвенцияси, криминаллаштириш, жиноий қонунчилик.*

ABSTRACT

Мақолада *Осиё давлатларининг нуфуздан фойдаланиб пора олишни коррупциянинг бир тури сифатида жиноий жавобгарликка тортиш бўйича тажрибаси ўрганилган. 2003-йилда қабул қилинган БМТ Коррупцияга қарши конвенциясининг 18-моддасида назарда тутилган нуфуздан фойдаланиб пора олиш учун жавобгарликни белгилашнинг халқаро-ҳуқуқий асослари таҳлил қилинган. Корея Республикаси, Индонезия, Таиланд, Вьетнам, Сингапур ва Малайзиянинг қонунчилиги ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти кўриб чиқилган. Нуфуздан фойдаланиб пора олишни криминаллаштириш бўйича учта асосий модель аниқланган: тўғридан-тўғри (мустақил жиноят таркиби сифатида ажратилган), билвосита (яқин таркиблар бўйича малакалаштириш) ва қисман (ҳақиқий амалга оширишсиз халқаро мажбуриятларни расмий ратификация қилиш). Корея тажрибасига алоҳида эътибор қаратилган, бу ерда нуфуздан фойдаланиб пора олиш Жиноят кодексининг 132-моддасида алоҳида жиноят таркиби сифатида ажратилган. Осиё давлатларининг миллий қонунчилигини халқаро стандартлар ва бу соҳадаги илғор тажрибани ҳисобга олган ҳолда такомиллаштириш зарурлиги асосланган.*

Нуфуздан фойдаланиб пора олиш коррупциянинг энг яширин шаклларида бири бўлиб, ҳуқуқий давлат асосларини ва фуқароларнинг қонун олдида тенглиги принципини жиддий равишда бузади. Глобаллашув ва халқаро ҳамкорликнинг кучайиши шароитида коррупцияга қарши қонунчиликни унификация қилиш масалалари алоҳида долзарблик касб этмоқда. Осиё-Тинч океан минтақаси мамлакатлари таъсир савдосини криминаллаштиришда турли ёндашувларни намоиш этмоқда, бу ҳам ҳуқуқий тизимларнинг ўзига хослиги, ҳам ижтимоий-маданий ривожланиш хусусиятлари билан боғлиқ.

2003 йилги БМТнинг коррупцияга қарши конвенциясининг 18-моддаси иштирокчи давлатларни таъсир савдоси учун жиноий жавобгарлик белгилаш имконини кўриб чиқишга чақиради [1]. Ушбу норма икки таркибни назарда тутди: актив таъсир савдоси (ноқонуний устунликни ваъда қилиш, таклиф қилиш ёки бериш) ва пасив таъсир савдоси (бундай устунликни талаб қилиш ёки қабул қилиш). Бироқ, БМТ Коррупцияга қарши конвенциясининг 18-моддаси тавсия характерида бўлиб, бу Осиё давлатларнинг миллий қонунчиликларига ушбу қонуннинг имплементациясида сезиларли фарқларга олиб келади [2].

БМТнинг коррупцияга қарши конвенцияси халқаро ҳуқуқнинг ягона универсал юридик мажбурий коррупцияга қарши воситасини ифодалайди [3]. 2024 йил ҳолатига кўра Конвенция иштирокчилари сони 190 давлатни ташкил этади, бунга Осиёнинг деярли барча мамлакатлари киради [4]. БМТ Коррупцияга қарши конвенциясининг 18-моддаси нуфуздан фойдаланиб пора олишни давлат мансабдор шахсига ёки бошқа шахсга, бевосита ёхуд билвосита, ҳар қандай ноқонуний устунликни ваъда қилиш, таклиф қилиш ёки бериш сифатида белгилайди, шунда бу мансабдор шахс ёки бошқа шахс ўзининг ҳақиқий ёки фараз қилинаётган таъсиридан суистеъмол қилиб, маъмуриятдан ёки давлат органидан бирор ноқонуний устунликни олиш мақсадида ҳаракат қилади [5].

БМТнинг коррупцияга қарши конвенциясининг амалга оширилиши жараёнини кўриб чиқиш механизми Осиё-Тинч океан минтақаси давлатлари қонунчилигига 18-моддани имплементация қилишда жиддий камчиликларни аниқлади [6]. Кўпгина Осиё юрисдикциялар нуфуздан фойдаланиб пора олишни алоҳида жиноят таркиби сифатида криминаллаштирмаганлиги ёки бундай ҳаракатларни малакалаштириш учун пора олиш-беришнинг ёки мансаб ваколатларидан суистеъмол қилишнинг яқин таркибларини қўллашлари қайд этилмоқда [7].

Корея Республикаси Осиё мамлакатлар орасида нуфуздан фойдаланиб пора олишни криминаллаштиришда энг ривожланган ёндашувлардан бирини намойиш этмоқда. Корея Республикаси Жиноят кодекси давлат хизматчилари томонидан ўз хизмат ваколатлари доирасида содир этилган нуфуздан фойдаланиб пора олиш учун жавобгарликни белгилайдиган 132-моддани ўз ичига олади [8]. Ушбу нормага кўра, ўз хизмат мавқеидан фойдаланиб, бошқа мансабдор шахсга унинг хизмат вазифаларини бажаришда йўналтирадиган ёки таъсир ўтказадиган тарзда воситачилик хизматларини кўрсатадиган давлат хизматчиси жиноий жавобгарликка тортилади.

Корея қонунчилиги бешта йилгача озодликдан маҳрум қилиш ёки ўн та йилгача малака ҳуқуқидан маҳрум қилиш кўринишида жазони назарда тутди [9]. Корея ёндашувининг муҳим хусусияти шундан иборатки, нуфуздан фойдаланиб пора олиш воситачилар орқали амалга оширилиши мумкин, шу билан бирга Жиноят кодексининг 133(2)-моддаси пора бериш мақсадида пул ёки мол-мулкни учинчи шахсга топширадиган ёки унинг характерини билган ҳолда бундай топширишни қабул қиладиган шахснинг жавобгарлигини белгилайди [10].

Нуфуздан фойдаланиб пора олиш бўйича қонунчиликни қўллашнинг резонансли мисоли Пак Кын Хе президентининг иши бўлди, у 2016 йилда ўзининг бош ёрдамчиси Чхве Сун Силь орқали нуфуздан фойдаланиб пора олиш билан боғлиқ айбловлар асосида импичментга учради [11]. Миллий мажлис 2016 йил 9 декабрда импичмент

эълон қилди, Корея Конституцион суди эса 2017 йил 10 мартда бирхил қарор билан импичментни тасдиқлади ва Пакни лавозимдан четлатди. 2018 йил апрелда Жанубий Корея судлари уни 24 йил озодликдан маҳрум қилишга ҳукм қилди, кейинроқ бу 25 йилгача оширилди [12].

Индонезия БМТнинг коррупцияга қарши конвенциясини 2006 йилда 7-сонли Қонунни қабул қилиш йўли билан ратификация қилган [13]. Бироқ, ратификация қилишга қарамай, БМТ Коррупцияга қарши конвенциясининг нуфуздан фойдаланиб пора олиш ҳақидаги 18-моддасининг қоидалари ҳозирги кунга қадар Индонезиянинг позитив ҳуқуқига имплементация қилинмаган [14]. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, Индонезия суд амалиётида нуфуздан фойдаланиб пора олиш билан боғлиқ ҳолатлар пора олиш-бериш ҳақидаги қоидаларни қўллаш йўли билан таъқиб қилинади, бу эса ҳуқуқий ноаниқликни келтириб чиқаради ва ушбу коррупция турига самарали қарши туришни қийинлаштиради [15].

2022 йилда Индонезиянинг Коррупцияни идрок қилиш индекси 34 баллгача пасайди, бу мамлакатдаги коррупциянинг ўсишини акс эттиради [16]. Индонезия 180 мамлакат орасида 110-ўринни эгаллаб, олдинги йилларга нисбатан ёмонроқ натижаларни кўрсатди ва Жанубий-Шарқий Осиёнинг айрим бошқа мамлакатларидан ортда қолди. Таққослаш учун, Сингапур минтақадаги энг коррупциясиз мамлакат сифатида 83 балл олди, кейин Малайзия (47), Шарқий Тимор (42) ва Таиланд (36) келади [17].

Илмий тадқиқотлар Индонезияда нуфуздан фойдаланиб пора олишнинг икки моделини аниқлайди: вертикал ва горизонтал [18]. Вертикал модель давлат аппаратидаги иерархик алоқалардан фойдаланиш билан характерланади, горизонтал модель эса бир даражадаги мансабдор шахслар ўртасидаги ўзаро алоқани назарда тутди. Нуфуздан фойдаланиб пора олиш билан шуғулланувчи шахсларни янада самаралироқ жазолаш учун БМТ Коррупцияга қарши конвенциясида мавжуд нуфуздан фойдаланиб пора олиш принципларини мустақил жиноят таркиби сифатида қабул қилган ҳолда коррупцияга қарши қонунчиликни зудлик билан ислоҳ қилиш зарур [19].

Таиланд Қироллиги БМТнинг коррупцияга қарши конвенциясини 2011 йилда ратификация қилди ва 2018 йилда коррупцияга қарши қонунчиликка муҳим ўзгартиришлар киритди [20]. Таиланд Жиноят кодекси нуфуздан фойдаланиб пора олишни мустақил жиноят таркиби сифатида жиноятлаштиради, давлат хизматчиларини белгиланган тартибга зид равишда ҳаракат қилишга ёки ҳаракат қилишдан тийилишга мажбурлаш учун таъсирдан фойдаланиш учун жиноий жавобгарликни назарда тутди [21].

Коррупцияни олдини олиш ва бартараф этиш тўғрисидаги Органик қонун давлат хизматчилари ва корпорацияларнинг коррупцион амалиётларини, шу жумладан давлат хизматчиларига нисбатан актив ва пассив пора олиш-беришни жиноятлаштиради [22]. Жиноят кодекси шунингдек, ўғирлаш ва нуфуздан фойдаланиб пора олишни ҳам жиноятлаштиради. Бироқ, коррупцияга қарши қонунчилик етарлича самарали қўлланилмайди ва амалда имтиёзли тўловлар ва совғалар кенг тарқалган [23].

2016 йил октябрда Коррупция ва лавозим суистеъмоллиги бўйича жиноий суд тузилди, унинг юрисдикциясига нуфуздан фойдаланиб пора олиш ҳолатларини ўз

ичига олган барча коррупция ишлари тегишли [24]. 2017 йилда мамлакатнинг турли минтақаларида коррупция ишларига ихтисослашган тўққизта вилоят суди тузилди. Ушбу ташаббусларга қарамай, Transparency International нинг 2024 йилги Коррупцияни идрок қилиш индекси Таиландни 34 балл билан баҳолади, бу Осиё-Тинч океан минтақаси бўйича ўртача кўрсаткичдан (44 балл) анча паст [25].

Вьетнам Социалистик Республикаси коррупцияга қарши курашнинг комплекс тизимини ишлаб чиқди, бу Коррупцияга қарши қонун ва Жиноят кодекси қоидаларини ўз ичига олади [26]. Коррупцияга қарши қонун жавобгарлик мавқеларини эгаллаган ва ҳокимият ваколатларига эга бўлган шахслар учун, шу жумладан давлат хизматчилари, давлат хизматчилари ва давлат ҳокимияти ишонч билдирилган бошқа шахслар учун «хулқ-атвор кодекси» сифатида кўрилади [27].

Вьетнам Жиноят кодекси пора олувчилар учун, улар ўлим жазосигача жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин, ҳам пора берувчилар ёки пора беришда воситачилик қилувчилар учун жиноий жавобгарликни белгилайди [28]. Пора берувчи шахслар жарима ва/ёки олти ойдан 20 йилгача озодликдан маҳрум қилиш жазоси билан жиноий жавобгарликка тортилади. Бироқ, пора беришга мажбур қилинган, аммо аниқланишдан олдин ўз ҳаракатлари ҳақида хабар берган шахслар айбдор деб ҳисобланмайди ва пора сифатида бериш мажбур қилинган мол-мулкларини қайтариб олиш ҳуқуқига эга бўлади [29].

Таъкидлаш керакки, вьетнам қонунчилиги нуфуздан фойдаланиб пора олишни алоҳида жиноят таркиби сифатида ажратмайди, бундай ҳаракатларни малакалаштириш учун пора олиш-бериш ва мансаб ваколатларидан суистеъмол қилиш ҳақидаги умумий нормаларни қўллайди [30]. Янги Жиноят кодекси хорижий давлат мансабдор шахсларига пора беришни қамраб олади, шунинг учун вьетнамлик жисмоний шахс агар хорижий давлат мансабдор шахсига пора берса, вьетнам қонунчилигига мувофиқ жиноий жавобгарликка тортилади [31].

Сингапур Республикаси анъанавий равишда Осиё-Тинч океан минтақасида коррупциянинг энг паст даражаларидан бирини намоиш этмоқда, бу самарали ҳуқуқни қўллаш тизими ва коррупция ҳуқуқбузарликлари учун қаттиқ санкциялар билан боғлиқ [32]. Коррупцияга қарши, ноқонуний нашъа савдоси ва бошқа жиддий жиноятларга қарши кураш тўғрисидаги 1992 йилги қонун икки янги таркибни назарда тутди: эҳтиётсиз ва бепарво пул ювиш, бу эса пул ювиш нормаларининг қўлланиш соҳасини кенгайтиради ва жавобгарлик юзага келиши учун чегарани пасайтиради [33].

Сингапурда шахс (жумладан, компания) янги таркиблар бўйича, агар бу шахс аёл ансиз ҳолда битимга кириша бошласа, яъни бу шахс муайян шубҳага қарамай операцияни амалга ошириш учун ҳаракат қилган бўлса ёки бу шубҳаларни бартараф этиш учун қўшимча текширув ўтказмаган бўлса, жавобгарликка тортилиши мумкин. «Бепарво» таркиб бўйича, агар шахс огоҳлантирувчи сигналлар ёки бошқа шубҳали индикаторлар мавжудлигига қарамай битим ёки операцияга кирган бўлса, жиноят содир этилади, оддий ақлли одам буларга эътибор беради [34].

Малайзия ҳам БМТ Коррупцияга қарши конвенцияси стандартларига ва илғор халқаро тажрибага асосланиб коррупцияга қарши қонунчиликни ривожлантирмоқда [35]. Коррупцияга қарши қонун учинчи шахслар манфаатлари учун таъсирдан

суистеъмол қилиш ҳолатларини ҳам ўз ичига олган ҳолда, актив ва пассив коррупция учун жавобгарликни назарда тутди [36].

Осиё мамлакатлар қонунчилигининг қиёсий таҳлили нуфуздан фойдаланиб пора олишни криминаллаштириш ёндашувларида сезиларли фарқлар борлигини кўрсатади. Уч асосий моделни ажратиш мумкин:

1. Тўғридан-тўғри криминаллаштириш модели (Корея Республикаси, Таиланд) нуфуздан фойдаланиб пора олишни объектив ва субъектив томоннинг ўзига хос белгиларини белгилаш билан мустақил жиноят таркиби сифатида ажратишни назарда тутди. Бу модель энг юқори ҳуқуқий аниқликни таъминлайди ва анъанавий пора олиш-бериш таркиблари қамраб олмайдиган таъсирдан суистеъмол қилиш ҳолатларини самарали таъқиб қилишга имкон беради.

2. Билвосита криминаллаштириш модели (Вьетнам, Сингапур) нуфуздан фойдаланиб пора олиш учун махсус таркиб йўқлиги билан характерланади, аммо пора олиш-бериш, мансаб ваколатларидан суистеъмол қилиш ва пул ювиш ҳақида ривожланган нормалар тизими мавжуд. Нуфуздан фойдаланиб пора олиш ҳолатлари жиноятларнинг яқин таркиблари бўйича малакаланади, бу эса ҳуқуқни қўллашдан янада мураккаб юридик конструкцияни талаб қилади.

3. Қисман имплементация модели (Индонезия, Филиппин) халқаро мажбуриятларни расмий ратификация қилиш, аммо миллий қонунчиликка ҳақиқий имплементация йўқлиги билан ажралиб туради. Бу модель ҳуқуқий бўшлиқлар яратади ва нуфуздан фойдаланиб пора олишга самарали қарши туришни қийинлаштиради.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, нуфуздан фойдаланиб пора олишга қарши курашнинг самарадорлиги нафақат жиноий қонунчиликда тегишли нормаларнинг мавжудлиги билан, балки институционал тизимнинг сифати, суд ҳокимиятининг мустақиллиги, фуқаролик назорати механизмларининг ривожланиши ва жамиятнинг умумий ҳуқуқий маданияти даражаси билан белгиланади [37].

Осиё мамлакатларнинг тажрибаси нуфуздан фойдаланиб пора олиш учун жавобгарликни белгилаш ёндашувларининг хилма-хиллигини намойиш этади, бу ҳам ҳуқуқий анъаналардаги фарқларни, ҳам ижтимоий-сиёсий ривожланишнинг ўзига хослигини акс эттиради. Энг самарали Корея Республикаси қонунчилигида амалга оширилган тўғридан-тўғри криминаллаштириш модели ҳисобланади, у жиноят таркиби белгиларининг аниқ таърифини назарда тутди ва мос санкцияларни таъминлайди.

БМТ Коррупцияга қарши конвенциясининг 18-моддасини имплементация қилиш босқичида бўлган давлатлар учун қуйидаги тавсияларни ҳисобга олиш мақсадга мувофиқ: нуфуздан фойдаланиб пора олиш ва пора олиш-беришнинг яқин таркибларини фарқлаш зарурати; субъектнинг мақоми ва ноқонуний устунлик миқдорига қараб дифференциацияланган жавобгарликни белгилаш; нуфуздан фойдаланиб пора олишнинг ҳам актив, ҳам пассив шакли учун жавобгарликни назарда тутиш; коррупция ишларини кўриш учун ихтисослашган суд органларини яратиш; нуфуздан фойдаланиб пора олишнинг трансмиллий ҳолатларини аниқлаш ва текшириш соҳасида халқаро ҳамкорликни ривожлантириш.

Кўриб чиқилаётган соҳада Осиё мамлакатлар қонунчилигининг янада ривожланиш истиқболлари халқаро ҳамкорлик механизмларини кучайтириш, минтақавий ташкилотлар доирасида ҳуқуқий ёндашувларни гармонизациялаш ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг самарадорлигини ошириш билан боғлиқ.

References, Литературы, Adabiyotlar:

1. United Nations Convention against Corruption. Resolution 58/4 adopted by the General Assembly on 31 October 2003. New York: United Nations, 2004. 71 p.
2. Huter M., Scaturro R. UNCAC in a Nutshell 2021: A Quick Guide to the United Nations Convention against Corruption. Berlin: Transparency International, 2021. 42 p.
3. State of Implementation of the United Nations Convention against Corruption: Criminalization, Law Enforcement and International Cooperation. Vienna: UNODC, 2017. 268 p.
4. United Nations Office on Drugs and Crime. UNCAC Signature and Ratification Status as of 10 October 2023. Available at: <https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/ratification-status.html> (accessed 12.10.2025).

INNOVATIVE
ACADEMY